

İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü

Week_9: Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar

PROF. DR. YILDIZ DEVECİ BOZKUŞ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ

BULGARLAR

- 630 yılında Orta Asya'da Gök-Türklerin fetret devrine girmesi ile Hazarlar gibi Bulgarlar da idareyi kendi ellerine alarak "Büyük Bulgar" devletini kurdular.
- Bunda Avarların, 626'daki İstanbul kuşanmasından sonra Balkanlar ve Doğu Avrupa'da nüfuzlarını yitirmelerinin de tesiri olmuştur.
- İmparator Herakleios (610-641) zamanında Bizans ile sıkı münasebetler tesis ettiler.
- Fakat devlet uzun yaşamadı ve kurucusunun 665'te ölümünden kısa bir müddet sonra şehzadeler arasındaki mücadeleden istifade eden Hazar hakanlığının baskısı sonucu parçalandı.
- Devletin yıkılmasından sonra Otuz-Ogurların çoğunluğunu teşkil ettiği grup, kuzeye çekilerek İdil Bulgarları devletini kurdular. Kurt'un oğlu Bat-Bayan, On-Ogur Bulgarları ve Macarların başında Hazarlara tabi olarak Kafkasya'daki yurtta kaldı.
- Bulgar kitleleri ile Tuna'ya yönelen diğer oğul Asparah ise, Balkanlara geçerek (668), Tuna Bulgar Devleti'ni kurdu (679).

İTİL (VOLGA) BULGAR DEVLETİ

- İtil Bulgar Devleti, Büyük Bulgarya Devleti'nin parçalanması üzerine İtil-Çolman (Kama) sahasında kurulan, Otuz-Ogurların çoğunluğu teşkil ettiği VII-XV yüzyıllar
- arasında yaşayan devlettir. Devletin merkezi olan şehir de Bulgar adını taşır.
- Bulgarlar, geldikleri bu sahanın yerli halkı Fin-Ogurlar (Çeremiş, Mordva, Zuryen, Voltyake kavimleri) idarelerine almışlar, Hunlardan, Sabarlardan, Uzlardan ve Hazarlardan da bazı kalıntılar bulmuşlar ve bölge süratle Türkleşmiştir.
- Macarlar, daha Orta İtil sahasına yakın bir yerde iken, ziraat ve hayvan besleme usullerini İtil Bulgarlarından öğrenmişlerdir.
- Buna rağmen Bulgarların Orta-İtil sahasına VI. yüzyıl sonlarında gelmiş olmaları icab eder.
- Diğer taraftan Voltyak, Zıryen dillerindeki Bulgarca unsurların, bu iki kavmin müşterek bir dil kullandığı, yani Properm dili devrine mensup olduğu anlaşılmıştır.
- İtil Bulgarlarının, Kama mıntikasına VI. yüzyılda gelmiş oldukları bu durum da doğrulamaktadır.

TUNA-BULGAR DEVLETİ

- Asparuh (Espereh)'un Bizans'ın direnmesine rağmen Dobruca'nın güney bölgesinde kurduğu Tuna-Bulgar Devleti, kısa zamanda siyasi ve askeri bakımdan seviyeli bir güce erişti ve Bizans'ın yanında Avar Devleti'nin hücumlarına da karşı koyabildi.
- 681 senesinden itibaren Tuna-Bulgar devletinin sahası, Besarabya ile Dobruca'dan başka, bütün kuzey Bulgaristan'a, doğuda Karadeniz'e, güneyde Balkanların geçitlerine ve Batıda İsker nehrine kadar yayılıyordu.
- Komşu olmaları münasebetiyle en fazla irtibatları Bizans ile olmuştur.
- Bizans tarafından resmen tanınmasından sonra, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da faal bir rol oynamaya başladılar.

ESKİ BULGAR SANATI

- Bulgar Türklerinin sanatı mimari eserler, heykeller, kabartmalar, madeni eserler, kuyumculuk eserleri ve keramiklerden oluşan zengin bir görünüm arz etmektedir.
- Kurum Han'ın inşa ettirdiği Pliska şehri, Bulgar Türklerinin eski başkenti idi.
- Burada yer alan büyük bir kale harabesinde orta bölümdeki kalıntılar saraya aittir.
- Kesme taştan yapılmış olan surların köşelerinde köşeli veya silindirik burçlar göze çarpmaktadır.
- Bulgar (Türk) Sanatının en yüksek zamanı olan Omurtag Han çağında Hükümdarın tahkim edilmiş sarayı da Pliska şehrinde inşa edilmişti.

HAZARLAR

- Doğu Avrupa'da ilk defa muntazam devlet kuran Türk topluluđu Hazarlardır.
- Sabarların yaşadığı sahada Sabar ismi yerine birdenbire ortaya Hazar isminin çıkması, Sabarlar ile Hazarlar arasında bağlantı olduğunu göstermektedir.
- Hazar kelimesi, Sabar gibi, serbest dolaşan, gezen manasına gelmektedir.
- Hazar Hakanlığı topraklarında birçok Türk grupları vardı. Bunun için buralarda çeşitli Türk lehçeleri konuşulmakta idi.
- Hazarların coğrafi durumu çok önemli bir mevkide bulunduğu için, Hazarların siyasi tarihine başlamadan önce bölgeye coğrafik olarak da bakmamız gerekir: Hazar ülkesinin ağırlık merkezi İtil boyudur. Burası, İtil nehri, Yayık, Don ve Kuban gibi dört büyük nehrin havzasını teşkil ediyordu.
- Aynı zamanda en önemli ticaret yolları üzerinde bulunuyordu.
- Bu yollardan en önemlisi İtil nehridir.
- İslam dünyası ile Çin ve İskandinavya arasındaki ticaret faaliyeti buradan geçiyordu.
- Aynı şekilde Harezmi'den İtil boyuna ve oradan Karadeniz sahillerine giden kervan yolu da buradan geçmekte idi.

HAZAR-RUS İLİŞKİLERİ

- VIII. yüzyılın sonları ile IX. yüzyılda Hazarların kuzey ve batı hudutlarındaki komşuları ile münasebetlerinin arttığını görüyoruz.
- Hazarların sağladığı barış ve huzur sayesinde İskandinavya-Bizans ticaret yolu gelişti.
- Bu arada İskandinavyalı bir kavim olan Knezler, bu yolu takip ederek Kiev bölgesine geldiler.
- Burada Hazarlara bağlı olarak ticaret yapmaya başladılar ve zengin oldular.
- Zenginleşen Knezler 862 yılında Rurik adlı bir knez başkanlığında Kiev-Rus Knezliği'ni kurdular.
- Bu knezliğin gelişmesinde Hazar tesiri çok fazladır.
- Bundan dolayı Kiev kelimesi ancak Türkçe ile açıklanabilmektedir.
- Yine ilk kurulan Rus birliğinde başkanın adı Hakanus idi.
- 988'de Hristiyanlığı kabul eden Vlademir ile daha sonra knez olan Yaroslav da Hakanus unvanını kullanıyordu.

HAZAR-MACAR İLİŞKİLERİ

- Hazarlara tabi olan kavimlerden birisi de Macarlardı. Macarlar, aslında Fin-Ogur menşelidir.
- Ural Dağlarının ormanlık yamaçlarındaki eski yurtlarını terk ederek bozkır bölgesine çekildiler ve Ogur Türkleri ile uzun süre beraber yaşadılar.
- Aslında kendi bölgelerinden Sabarların baskısı ile göç ettiler.
- Bu sırada bazı Macarlar, eski yerlerinde kaldılar.
- Önceleri Kuban havzasında olan Macarlar, daha sonra Don nehri boylarına gittiler.
- Burada Hazarlara bağlandılar.
- Ayrıca onlar tarafından teşkilatlandırıldılar.
- Macar Arpad hanedanlığı bu sırada ortaya çıktı.
- Fakat doğudan Peçeneklerin belirmesi ile Macarların rahatı bozuldu.
- Bunun üzerine Orta Avrupa'ya doğru göç ettiler.
- Daha sonra Karadeniz'in kuzeyi-ne gelen Macarlar, burada Kündü ile Üge tarafından idare edildikleri sırada, her oymağın başında Hazar hakanının tayin ettiği birer Ür bulunan,
- yedi kabileden müteşekkil idiler. Ayrıca burada Türklerle büsbütün karışıklarını kabile adları göstermektedir.

HAZARLARDA DİN

- Hazar Hakanlığı'nın kurulmasından sonra bölgede barışın sağlanması ulaşımı arttırmış, dolayısıyla bölge her tür milletten çok çeşitli insanların kaynaştığı bir yer hâline gelmiştir.
- Böyle bir ortamda çeşitli dinlerin bir arada bulunması tabii bir durumdur.
- Hazarlar aslında Gök Tanrı dinine inanıyorlardı; halkın çoğunluğu bu dinde idi.
- Fakat zamanla hakan ailesi Museviliği kabul etti.
- Beyler ve saray erkânı da Musevi idi. Tüccar zümre arasında Müslümanlık yaygındı. Karadeniz'in kuzeyinde Ortodoksluk da epeyce yayılmıştı.
- İslâm tarihçilerinin kayıtlarına göre camiler, kilise ve sinagoglar yan yana bulunuyordu.
- Hazarlar, Museviliğin Karay mezhebine girmişlerdi.
- 960 tarihli, Endülüs Emevi devletinin Musevi nâzırlarından birinin Kurtuba'dan Hazar Hakanlığı'na gönderdiği mektup ile hakanın İbranice yazdığı cevap konusunda uzun tartışmalar olmuştur.
- Bu yazışmaların gerçekliği tartışmalı olmakla birlikte, mektubun verdiği bilgilerin doğruluğu dikkat çekicidir.
- Karay mezhebi mensupları, zamanla Hazar ülkesinde kalabalıklaştılar.
- Günümüzde Kırım ve Polonya'da yaşayan Karaimlerden ana dilleri Türkçe olan cemaat Musevi Hazar Türklerinin devamı sayılmaktadır.

MACARLAR

- Macarlar, Volga Nehri ile Ural Dağları arasında yaşayan Fin-Ugor kavimleri ile On-Ogur Türklerinin karışımından meydana gelmişlerdir.
- V. Yüzyıl sonlarında Avar ve Sabirlerin baskısıyla, Kuban Nehri kıyılarına göç etmişlerdir.
- IX. Yüzyılda Peçenek saldırıları nedeniyle tekrar göç etmek zorunda kaldılar.
- Karpat dağlarını aşarak bu günkü Macaristan'a geldiler.
- 1000 yılında Hristiyanlığı kabul ettiler.
- Böylece büyük bir kültürel değişim yaşadılar.

MACAR DEVLETİNİN KURULUŞU

- Hazar Hakanlığı, Macar Devletinin de kurucusu durumundadır.
- Aslen Fin-Ugor olan Macarlar Ural dağlarındaki eski yurtlarından bozkırlara inerek, buradaki Ogur Türkleri ile beraber yaşamışlar,
- V. yüzyıl sonlarında, özellikle On-Oguriarla birlikte Kuzey Kafkaslarda, Kuban nehri dolaylarında oturmuşlardı,
- dört yüz yıl Türklerle bir arada yaşamamanın tabii bir sonucu olarak Macarlar Türk bozkır kültürünün derin tesiri altında kalmışlardı.
- Ona göre teşkilatlanmışlar, hayvan beslemeyi, çiftçiliği bağıcılığı, kanun kavramını ve yazıyı öğrenmişlerdi.
- Bugünkü Macarca'da mevcut sözlerin bir kısmı o devirden kalmadır.

MACARLAR

- Macarlar doğudan gelen Peçenekler karşısında, IX. asrın ikinci yarısında batıya doğru harekete geçtiler.
- Hazar Hakanı, Peçeneklere kendi ülkesinden yol vermek zorunda kaldı.
- Fakat bu tehlikeye karşı Macar birliğini de sağlam tutmayı düşünüyordu.
- Bunun için Türk soyundan Almış oğlu Arpad'a tam yetki verdi ve onu kabile sayısı bakımından çoğunluğunu Türklerin meydana getirdiği Macar kabileler birliğinin başbuğu olarak ilan etti.
- 889'da kendilerine yönelen ikinci büyük Peçenek taarruzu yüzünden Macarlar, Arpad'ın idaresinde Tuna-Tisa bölgesini işgal ederek bugünkü Macaristan'daki vatanlarını kurdular (896).
- Üç yüz elli yıl kadar devam eden Arpad sülalesi Bizans kaynaklarına göre 1000 yılında Hıristiyanlığı kabul etmiştir.
- "Türk" ülkesi manasında zikredilen "Türkiye" diye Macarların diğer adı olan "Ungar, Hongrie, Hungarian vb." sözü Türkçe On-Ogur'dan gelir.

KAYNAKÇA

- Ahmet TAŞAĞIL vd., Orta Asya Türk Tarihi (Edt. Ahmet Kanlıdere), Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2013.
- Zerrin Günal, “Ekonomik Hayat”, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, pp.89- 104.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, pp.76-80.
- Bedirhan, Y. (2019). İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü. Eğitim Yayınevi, pp.155-160.
- Peter B. Golden, Türk Halkları Tarihine Giriş, Çev: Osman Karatay, Ötüken Yay., 1992, pp. 105-115.
- Peter B. Golden, Türk Halkları Tarihine Giriş, Çev: Osman Karatay, Ötüken Yay., 1992, pp. 243-272.
- Yaşar Bedirhan, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, Nobel Yay., 2011, Ankara, pp.168-174.
- Muharrem Kesik, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- İsmail Güven, İslam Öncesi Türk Kültürü ve Tarihi Ders Notları, 2020.
- Muahmmmed Şahin, Türk Tarihi ve Kültürü, Okutman Yay., Ankara, 2010.